KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 471

Kemenesaljai Digitális Könyvtár
2012.05.21. 9:59

KAPILLER FERENC

HÁRMAN A SZOMBATHELYI PÜSPÖKVÁRBÓL AZ ALSÓSÁGI PLÉBÁNIÁRA

DR. KOLTAI JENŐ ESPERES-PLÉBÁNOS, KRESZNERICS-KUTATÓ BESZÉL

Szombathelyen születtem 1944. július 20-án. Alig nyolc hónapos voltam, amikor '45. március 4-én bombázták a várost. Nagy hálával és tisztelettel gondolok a nagypapámra, aki azért halt meg, mert engem megmentett. A bombázáskor mi beszorultunk a bunkerba, a föld alá – beomlott az épület –; nagyapám takarította el a romokat, szedte ki a téglákat, és egy tégla az emeletről ráesett a veséjére. Természetesen akkor, a háborús körülmények között vesebajjal meg hasonlókkal nem foglalkoztak. Nem tudták kezelni, mert a kórházak mind tele voltak betegekkel, súlyos sérültekkel, hadirokkantakkal. A baleset a bombázást követő napon történt, s nem sokkal utána, május 17-én meg is halt. Ereje teljében lévő férfiként, hatvanhét évesen, vesebajban.

Hamarosan édesapámnak is nagy nehézségei lettek. Ő a vasúton volt főkalauz. Ferences harmadrendiként nagyon jó kapcsolatban volt a ferencesekkel. 1948 novemberében megkérték a szombathelyi ferencesek, hogy menjen be a budapesti rendházba, és hozza el Mindszenty prímás úr utolsó körlevelét. Ez a körlevél az ő zarándokútjaival volt kapcsolatos. Így kezdődött: „Hetek óta azonos határozatokat hoznak ellenem Magyarország különböző helységeiben…" '48. szeptember 12-én itt volt a prímás Celldömölkön, és utána fogalmazta meg ezt a körlevelét. Leírja ebben, hogy ő járja az országot, s mindenütt az ország megújulásáért imádkoztatja a népet, ő nem lehet fölforgató stb. Utolsó gondolata pedig, hogy szívből megbocsát nekik.

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 472

Ezt a körlevelét Rákosiék már nem engedték kinyomtatni, de gépelésben terjedt. Édesapám meg is kapta, és hazahozta magával. Akkor a Kisfaludy utcában laktunk. Szomszédunk a ház tulajdonosa, Geröly Pista bácsi volt, mélyen vallásos, nagyon rendes családból. Fia a volt Premontrei Gimnáziumban tanult. Geröly bácsi elkérte édesapámtól a körlevelet, a fiú pedig bevitte az iskolába. A szünetben mondta a társainak, hogy ide figyeljetek, mit fogok fölolvasni nektek. Föl is olvasta. Igen ám, de az egyik osztálytársa – Baumgartner nevezetű zsidó fiú, később Bányász névre magyarosított, ő volt Bányász Rezső, később magas pozícióba került – másként értelmezte a hallottakat. Nagyon ellenszenves volt neki Mindszenty hercegprímás és egész működése. Jelentette az osztályfőnöknek, hogy itt az ÁVO-t azonnal ki kell hívni, mert rendszerfölforgató tevékenység folyik.

Dr. Koltai Jenő

November 16-án édesapám egy tehervonatot vitt Győrbe. Ott a teherpályaudvaron odajött két civil férfi, s közölték, hogy letartóztatják. Édesapám mondta nekik, hogy nem lehet, mert ezt a vonatot vissza kell vinnie. Szombathelyen, ha le is tartóztatják, de itt nem lehet. Mondták, hogy már arról is gondoskodtak; megvan az, aki vissza fogja vinni a vonatot. Akkor ott édesapámat megbilincselték, és azzal a tehervonattal, amelyiket őneki kellett volna visszahoznia, visszahozták Szombathelyre.

Másnap reggel – negyed nyolc körül járhatott az idő – kopogtattak az ajtónkon. Bejött két ávósszerű – olyan ruhában voltak –, s mondták, hogy házkutatást akarnak tartani fegyverrejtegetés címén. Mondta édesanyám, hogy nem hiszi, hogy itt fegyver lenne, most vetette be az ágyakat, nincs itt semmi, meg különben is a férje nem jött haza, az ő helye bontatlan a szobában. De mi bemegyünk. Jó, akkor bemegyek én is magukkal. Nem jöhet be. Ők ketten bementek. Tíz perc múlva kiszóltak, hogy menjen be édesanyám: édesapám vánkosa alatt ott volt egy pisztoly; hogy ezt rejtegette, s ez főbenjáró bűn. Édesanyám mondta, hogy nem, nem, most vetette be az ágyakat, s egy fegyvert csak észrevett volna. De mondták, hogy ez tény, bizonyíték.

Másnap az újságban, a *Vasmegyé*ben öles betűkkel megjelent, hogy lefogták Mindszenty fegyverrejtegető futárját. A négyhasábos cikkben édesanyámnak azt a szöveget adták a szájába, hogy ezt a gazembert én elzavarom, elválok tőle stb., holott ilyeneket édesanyám nem mondott.

Statáriális tárgyalás volt. Édesapámat golyó általi halálra akarták ítélni. Öten voltak a bíróságon, négy bíró, s az ötödik volt a népi ülnök. Az mentette meg édesapámat, hogy az első számú bíró – Varga nevezetű, evangélikus ember, nagyon tisztelte a prímás urat – azt mondta, hogy ez annyira koncepciós per, annyira látszik… Ha ezt az ítéletet meghozzák és végrehajtják, akkor ő lemond. A másik három bíró – mind katolikusok – csatlakozott hozzá. Egyedül a népi ülnök követelte a golyó általi halált, de így nem lehetett végrehajtani. Akkor átadták az ügyet a Győri Katonai Ügyészségnek. A börtön is ott volt mindjárt mellette, édesapám oda került nyolc hónapra, nagyon válogatott társaságba. Dr. Sághy Elek apátkanonokot ott kérte meg a börtönben, hogy ha kiszabadulunk, akkor a

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 473

Jenci fiamnak legyen a bérmaapja. (Ez '51-ben meg is történt: április 15-én voltam elsőáldozó, május 13-án már bérmálkoztam Kovács püspök úr engedélyével, mondván, hogy úgyis elviszik a kanonok urat. El is vitték hamarosan.) Ott volt még Dr. Süle Ferenc, aki szertartói titkár volt; Dr. Galambos Miklós püspöki titkár, szóval nagyon előkelő társaság. Édesapám szokta emlegetni őket. Arról soha nem beszélt, hogy nagyon megverték, megkínozták, de aztán mégiscsak ez lett a korai halálának az oka.

A nyolc hónap leteltével, '49 augusztusában hazakerült, de olyan elbocsátót kapott, hogy két évig sehol nem lehetett munkába elhelyezkednie, tehát '51-ig. Olyan jó sorunk soha nem volt, mint akkor, abban a két évben! A ferenceseknek mindenhol megvoltak a maguk jó emberei. Nem egyszer megtörtént, hogy télen, este későn, sötétben kopogtak az ajtón, s mi féltünk, hogy mi lesz. Egy fejkendős néni jött, s hozott nekünk mindenféle holmit, élelmet. S amikor édesanyám megkérdezte, hogy honnét jött, mondta, nem mondhatom meg. Legalább a nevét! Nem mondhatom meg. Sarkon fordult, távozott. Így éltünk.

Édesapám azért tudott dolgozni. A Kisfaludy meg a Vörösmarty utca sarkán, szemben azzal a házzal, amelyiket lebombáztak, ahol nagypapám megmentett, volt egy csemegebolt, a Kokas bolt. Kokas bácsi volt a tulajdonos, s édesapámat föl merte venni. Triciklivel hordta ki a kenyeret, diót, mindent, amit megrendeltek, s a tulajdonos zsebből fizette őt.

Az általános iskola alsó éveit a Szent Márton – akkor Tolbuhin – utcában végeztem. Negyedik után a Dózsa iskolába kerültem, de ott csak fél évet jártam, mert nagymamám nem volt megelégedve az iskola szellemével; próbáltak átnevelni minket, hogy a kereszténység milyen ostobaság, tudatlanság... A nagymamám kikért az igazgatónőtől, s akkor átkerültem a Zrínyibe. Így az általános iskolát három helyen végeztem el.

Nyolcadikos korom óta a püspök úrnak ministráltam a kápolnájában minden reggel. Gondoltam arra, hogy elmennék szerzetes iskolába, de a szüleim azt mondták, hogy itthon is tudok ministrálni. A Nagy Lajos Gimnáziumba iratkoztam be. Majdnem két éven keresztül nem volt baj, de 1960. május 12-én négyhasábos újságcikk jelent meg rólunk. Címe: *Igaz történetek a püspökvári álkispapokról.* Kovács püspök úr szerette a fényes asszisztenciát, barokkos pompát, és szívesen vitt bennünket, ministránsokat bérmálásokra – hol vonattal, hol kocsikkal utaztunk. Sajnos olyan is előfordult, hogy ahogy bennünket kínálgattak, egy középiskolás társam kicsit pityókásan tért haza. Még másnap is látszott rajta az iskolában a fáradtság; megtudták, hogy vasárnap délután hol volt, s ebből egy nagy újságcikk kerekedett. Megjelent az újságcikk, s akkor délelőtt 11 óra körül behívattak az igazgatói irodába mindegyikünket külön-külön. A 12 személy nevének csak a kezdőbetűi voltak kiírva; mi négyen voltunk a Nagy Lajosból. Hosszú kihallgatás volt, s majd meglátjuk...

A szüleim nem engedtek többet a püspök úrhoz ministrálni. Azért találkoztunk vele, s mondta, hogy megérti az újságcikk miatt az óvatosságunkat. A kihallgatás után két hétre, május 26-án, pont déli tizenkettőt harangoztak, áldozócsütörtök napja volt. A tanárok tudták már, hogy valami lesz – ellötyögtük a biológia órát –; bejött az egyik tanár, és mondta, hogy mindenki, az egész iskola menjen a nagyterembe. Összegyűltünk, s akkor az igazgató, dr. Kővári Ferenc nagy beszédet mondott. Az volt a lényege, hogy egy demokratikus szellemű iskola nem tűrheti, hogy a falai közt ministránsok tanuljanak. S mondta még: mivel nem vagyunk az iskola tanulói, azonnal pakoljunk, és menjünk.

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 474

Hova menjek tovább? Kőszeg határsáv, Szentgotthárd szintén, és Körmendre se lehetett menni. Maradt Sárvár, ahol Medvigy Antal volt az igazgató. Érdekes, Kővári úr premontrei diakónus volt, kispap, de kilépett s megnősült, és pártvonalon futott. Medvigy Antal református lelkész, de kilépett. Önála meg az volt, hogy '56-ban a Sárvári Forradalmi Tanács elnöke lett, ezt kellett jóvátennie. A fordulat után ő is pártvonalon futott. A tanároknak azt mondta: mivel a Kővári kidobta a Koltait, ő csak azért is fölveszi a gyereket.

Bekerültem egy tiszta lány osztályba, harmincegy lány mellé. Humán tagozatos, latinos voltam; ez volt a humán osztály. A tanárok nem merték megtenni, hogy elfogadják az eredményeimet – a Nagy Lajosból mindent megkaptak, bizonyítványt, dolgozatokat –; mindenből le kellett vizsgáznom, dolgozatokat írattak, valóban tudok-e. Ott voltam harmadikban. Maradhattam volna negyedikben is, de én már ősszel elhatároztam, hogy jelentkezem Győrben a Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumba. Hamarosan ismét családi tragédia történt: édesapám 1961. január 17-én bement a kórházba, másnap megoperálták sérvvel, harmadnapon, január 20-án meghalt. Negyvenhat és fél éves volt. Nem a sérvműtét okozta a halálát, hanem szívinfarktust kapott. Az ÁVÓ-n történt verések – 33 éves volt akkor – nem múltak el hatás nélkül.

A sárvári gimnázium akkor is nagyon rendes volt velem. Behívatott az igazgató úr; ott volt nála Stefanik Károly, a Megyei Tanács Művelődési Osztályának vezetője. Nagyon sajnálták, hogy édesapám meghalt, fogadjam őszinte részvétüket, segíteni akarnak rajtam. Kétféle módon: Jenci, te jó tanuló vagy, ha te este otthon megtanulod a leckét, úgy is menni fog. Szerzünk neked tanítványokat, tanítod őket, s pénzzel fizetnek. (Négy-öt tanítványom volt, akik bukásra álltak valamiből. Havonta négyszáz forintot kerestem így akkor, amikor édesanyám házmesterként háromszázötvenet keresett, úgy emlékszem.) A másik meg: el tudnák intézni, hogy leérettségizzem itt, utána itt maradnék tanárnak. Estin elvégezhetném a tanárképzőt, s mindenben támogatnak, csak lépjek be a KISZ-be. Mondtam nekik, hogy köszönöm a kedvességüket, jóindulatukat, de engem fél évvel ezelőtt éppen azért rúgtak ki Szombathelyről, mert ministráltam – kettes magatartást is kaptam, mert igazgatói rovóval rúgtak ki –; fél év után pont az ellenkezője történne velem, ez nem megy. S megmondom őszintén, pap szeretnék lenni. Mondták, rendben van, tiszteletben tartják a meggyőződésemet. Gondoltam, talán újra kísérleteznek majd, lépjek be a KISZ-be, próbálják megakadályozni, hogy elvégezzem a teológiát, de nem történt ilyesmi. Utólag tudtam meg, hogy a sárvári iskola a vonatjegyemet is kifizette, a tanárok adták össze a saját pénzükből.

Nagyon jó volt az a győri egy év. Az internátus tele volt, nem lehettem bentlakó, de minden reggel mentem ministrálni. Dr. Holenda Barnabás volt akkor az igazgató. Nagyon nagy név. Mondták ott, hogy a fizikai, atomfizikai könyvei külföldön jelennek meg – angolul, németül –, de Magyarországon nem. Úgy hallottuk, hívták Pestre egyetemi tanárnak az atomfizika tanszékre, de nem ment, nem mehetett. Amikor először találkoztam vele, szinte megsemmisültem előtte, mert nálam majdnem két fejjel magasabb volt. A Kovács püspök úr írt egy ajánlólevelet, azt vittem el édesapámmal 1960 karácsonya után. Mély bariton hangon szólalt meg: mi az, kisfiacskám, mit hoztál? Leültetett bennünket, és kedvesen elbeszélgetett velünk. Kedves, aranyos ember volt, tiszta jóság. Mondta, jól van, kisfiam, fölvettünk, gyere csak. Jáki Zénó matematikát, fizikát tanított, nagyon szerettük. Jávor Fidél volt a latin szakos tanárunk, őt is nagyon kedveltük. Orbán Balázs történelmet tanított, Heckenast Kolos magyart.

„Kedves" tanárom volt a Nádasi Alfonz, Fonzi bácsi. Az óráit végigremegtük. Az első padban ültem, s végig citeráztam az oroszórákon, mert akár a fél osztályt is lefeleltette egyszerre. Hat tanulót kiültetett az első padokba, ők írásbelit csináltak, a többi szóbelizett, aztán helyet cseréltek. Volt rá eset, hogy valaki negyven percen keresztül felelt, ragyogóan tudott mindent, végig dicsérte, az osztály elé példaként állította. Negyven perc után az illető valamit nem tudott, te marha-barom-állat, ülj le, s akkora egyest beírt, hogy majdnem kilógott a naplóból. Szokása volt, hogy föltette az óráját a pulpitus tetejére. Ha valamelyik gyerek nem tudott valamit, ököllel rácsapott a pulpitusra – vastag kesztyű volt a kezén a legnagyobb melegben is –, kezével elkapta az órát, letette, s folytatta a tanítást. Tudtuk, hogy tábori lelkészként orosz hadifogságba került; ott elfagyott a keze, és a fogság megviselte idegrendszerét. Hallottuk azt is, hogy az oroszoknál időnként megtizedelték a foglyokat – ezt most jó értelemben mondom –: minden tizedik hazamehetett. S mikor őrá került a sor, azt mondta, hogy ő bencés pap. Ha a halálhírét megtudják Győrben, a rendtársak mondanak érte gyászmisét, de a fogolytársainak családja van, asszony, gyerekek, őket engedjék haza. Ez háromszor megismétlődött. A végén tért haza, amikor mindenkit hazaengedtek. Ismertük azt a történetet is, hogy amikor hazakerült, jelentkezett az Oktatási Minisztériumban, hogy szeretne gimnáziumi tanár lenni, oroszt tanítani – görög–latin szakos volt. Mondták neki, ne vicceljen, járja végig a szamárlétrát, ahogy kell. Mondta, ő végigjárta, amit kellett; kint volt hadifogoly az oroszoknál, megtanulta a nyelvet. Hát akkor lássuk! Levizsgáztatták, ragyogóan sikerült, így lett orosz szakos tanár.

A tanításban módszere volt, hogy görögül, latinul, franciául, németül, angolul magyarázta nekünk a szavak értelmét, jelentését, szerkezetét – a gyökök alapján* –, s ez nekem nagyon megtetszett. Ha ennyire képzett, sokat tud, akkor járok hozzá görögre.

Sokat köszönhetek a győri bencéseknek. Érettségi után jött a teológia. Kovács püspök úr Budapestre küldött, ahol nagy nevekkel voltam együtt: Márfi Gyula veszprémi érsek lett, Rátkai László jáki esperes-plébános, teológiai tanár, s én voltam a harmadik. Szentelésünk megvolt '67-ben, s még egy évet maradtam, hogy doktoráljak. Két évre Zalába kerültem – Pákára, Szepetnekre káplánnak –, majd 1970-ben bekerültem püspöki szertartónak, levéltárosnak, könyvtárosnak, amolyan mindenesnek. Akkor viszont jött a rendelet az Oktatási Minisztériumtól, hogy aki kulturális szolgáltató helyeken dolgozik – levéltár, könyvtár –, annak el kell végezni a levéltár vagy a könyvtár szakot.

Szeptember elején, vasárnapi ebéd közben mondja nekem a püspök úr, hogy Jenő, te holnap mész Budapestre, könyvtár szakra. De hát beiratkozás nélkül hogy tetszik gondolni, kegyelmes úr? (Így kellett őt szólítani.) Itt járt Keresztury Dezső Géfin rektor úrnál, s ezt is megbeszélték: minden felvételi nélkül mehetsz könyvtár szakra, a könyvtár tudományos módszertan szakára.

Ott tanultam három évig, és vörös diplomával végeztem. Osztályfőnököm – helyes ember – mondta, hogy pont egy papnak adunk vörös diplomát. El kellett végeznem a levéltár szakot is, az egy másik alkalom volt. A gimnáziumot is három helyen végeztem, Budapesten is három helyen tanultam. Mondtam is tréfából a gyerekeknek – osztálytársaimnak is –, hogy azért imádkozzanak, nehogy híres ember legyek, ne kelljen megjegyezni azokat a városokat, iskolákat, ahol tanultam. Jól imádkozhattak, mert nem lett híres ember belőlem.

* Hadifogolynaplójában írja Nádasi Alfonz OSB a következőket (1946. szept. 5.): „Az orosz jól megy. Sok új szót könnyen tanulok a gyökök ismeretében." In: NÁDASI Alfonz OSB: Hadifogolynapló. Szerk.: Lukácsi Zoltán. Győr, 2010. 192 old. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások, 11.)

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 476

A papi hivatás nagyon korán kezdett ébredezni bennem. Említettem már, hogy édesapám mint bizalmi ember gyakran megfordult Kovács püspök úrnál is, s nemegyszer vele mehettem. Egy alkalommal – négyéves forma lehettem – valamilyen iratot vitt be édesapám a püspökvárba. Kovács püspök úr megkérdezte tőlem, hogy mi akarsz lenni, kisfiam. Fekete reverendában volt, mellkeresztel; nem tudtam én, mi a különbség pap meg püspök között. Rámutattam, és azt mondtam neki, hogy az, ami maga. Elnevette magát, megsimogatta a fejem, keresztet rajzolt a homlokomra, és azt mondta, hogy segítsen rá a Jóisten. Híres ember se, meg püspök se lett belőlem; pap azért lettem.

A Kisfaludy utca, ahol laktunk, közel volt a domonkosokhoz, oda jártunk szentmisére. Biztos kikészítettem a domonkosbeli híveket – bocsánatot kérek tőlük is –, mert ott azt szoktam csinálni, amit a pap. Édesanyámmal a jobb oldali oszlopban, a második rész első padjában ültünk, s amikor a pap kifordult – akkor még háttal miséztek –, én is hátrafordultam a padban, teregettem, lapozgattam, mindent utánoztam. Öt-hatévesen. Mondták is, e fiúból pap lesz, akárki meglássa.

Sajnos kicsit később kezdtem el ministrálni, '53-ban csak. Április 25-én volt a búzaszentelő, Szent Márk ünnepéhez kapcsolódva. Ott voltam a misén, és a Szilvágyi János, aki akkor nagydiák volt, mondta, gyere be, nincs, aki tartsa a szenteltvizet. Szép piros ruhába beöltöztem. Így voltam ott a misén, utána meg a szentelésen. Attól fogva a domonkosoknál ministráltam kb. másfél évig. Ott volt egy idős atya, Dr. Várkonyi Fidél ciszterci szerzetes, akinek nagyon megromlott az egészségi állapota. Bekerült a Papi Otthonba, tehát átkerült a főplébániára. Megkért, ministráljak neki a nagytemplomban. Így kerültem át én is az idős atyával, s aztán a püspök úr is hívott a kápolnájába. Utána, ami történt – a sok buktató; hogyan próbálták derékba törni a sorsunkat –, nem rontott bele hivatásválasztásomba: 44 éve vagyok pap. – Mindezt nem magam miatt mondom el: nagypapámra és édesapámra gondolva emlékezem tisztelettel és szeretettel.

1975. január 25-én, Pál-forduló napján kerültem a püspökvárból Izsákfára plébánosnak. Elláttam Bobát és Nemeskocs falut is. Ságon Tanai Ferenc esperes szolgált, aki '79-ben és '81-ben, kétszer kapott infarktust. Idősebb is volt. Nem mert már kereszteléseket, temetéseket vállalni; lassan mindent átadott nekem, s '82 nagypéntekén meghalt. Árpád püspök engem bízott meg, hogy járjak át Izsákfáról Ságra, s aztán abban az évben mindenszentekkor kinevezett ide. Azóta vagyok itt Ságon, ahol nagy elődöm, egyik példaképem, *Kresznerics Ferenc* szolgált hajdan.

Az ő nevével az egyházmegyei könyvtárban találkoztam először, amikor '70-től öt évig könyvtáros voltam Dr. Mosonyi Jánossal. Géfin rektor úr, könyvtárigazgató kérte, hogy a katalógusokat újítsuk fel. (1973. november 10-én meghalt Géfin rektor úr, s akkor Dr. Sill Aba ferences atya lett az igazgató). Ott került a kezembe először Kresznerics *„gyökérrenddel és deákozattal"* készült Magyar Szótára. Azért is érdekes volt számomra, mert egy pap munkája, s hogy a kétkötetes mű nagy részét egy kis faluban, Alsóságon állította össze; a püspökvárból idekerülve, szinte száműzetésben, nagyot alkotott. Érdekelt nagyon maga a szótár, de a személy is, aki tíz nyelvet tud, s a lábjegyzetekben az idézeteket eredeti nyelven közli.

A második találkozásom az izsákfai években történt, amikor 1979 végén várossá avatták Celldömölköt. Ebből az alkalomból nagy kulturális seregszemlét, vetélkedőt is tartottak. Eljöttek hozzám az izsákfai KISZ-fiatalok, hogy volna egy kérésük. A vetélkedő

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 477

témái közt sok más kulturális vonatkozású kérdés mellett szerepel Kresznerics Ferenc élete és műve. Arra gondoltak, hogy ezt a témát én dolgozzam ki, és segítsek nekik a fölkészülésben. Jó. Látszott rajtuk, hogy nagyon meglepődtek. Mondták, azért, mert a KISZ-bizottság részéről jöttek, s mert a Gosztonyi elvtárs lesz a városavató, itt lesznek pártunk, kormányunk, a megyei tanács, népfront képviselői, mindenki, s hogy én ilyenben részt veszek. Mondtam, itt nem politikai dologról van szó; az, hogy Gosztonyi János itt lesz, és városavatást végez, az az ő reszortja, a mienk meg az, hogy tanuljunk és tudjunk.

Újra bementem a könyvtárba, s földolgoztam a szótárral kapcsolatos ismereteket.

Ivánc, Kresznerics születési helye, falán emléktábla

Szépen ment is a versenyen minden, másodikak lettünk. Lehettünk volna elsők is, de egy műszaki kérdésen elbukott a csapat. Akkoriban épült ki az automata vasúti vezérlési rendszer Celldömölk és Boba, illetve a városok között. Megszüntették a bakterházakat, és távvezérléssel irányították a váltókat. Az volt a kérdés, hogy milyen elven működik ez az irányítás. Nem tudták, hogy dominóelven.

A harmadik kapcsolatom Kresznericcsel – szintén kedves feladat volt felkérésre – akkor történt, amikor a celldömölki könyvtár felvette a Kresznerics nevet. Dr. Bellérné Horváth Cecília, a könyvtár akkori vezetője engem kért fel, hogy tartsak előadást a névadóról. Mondtam, vannak itt mások is, meg a megyéből is, akiket megkérhet, de ő ragaszkodott hozzám. Az érdeklődés, vele való foglalkozás aztán máig tart, s igyekszem is hűséges maradni hagyatékához, szellemi örökségéhez.

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 478

A gyökelmélet, a gyökérrend felfogása sokban segített és segít az idegen nyelvek tanulásában, megértésében; magam is tíz nyelvet ismerek, persze nem tökéletesen. Messzebb tekintve: tudomásul kell vennünk, hogy szláv gyűrűben élünk. Prágában, ha oroszul szóltam az áruházban, minden volt. Mariborban is boldogultam az orosszal, s ezt Fonzi bácsinak köszönhetem. Igaz, hogy egy kicsit más a horvát, más a szlovén, a szlovák, de alapjában meg lehet érteni az orosz nyelv alapján, ha az ember érti a gyököket és a nyelv szerkezetét. Ugyanez vonatkozik a germán nyelvekre, latin nyelvekre. Nemrég voltunk Szíriában, ott is hasonlót tapasztaltam. A héber, az arám és a szír nyelv nagyon hasonlít egymásra. Mindháromban jobbról balra írunk és olvasunk. Nyelvtanuk szerkezete a gyökérrenden alapul. Hasonló bennük a főnév- és igeragozás, s a birtokos szerkezet képzése is.

1993 májusában Ivánconban, Kresznerics születési helyén emléktábla-avatás volt, s meghívottként én végeztem az avatást. A táblán a születés dátuma: február 24. Mondom a polgármester asszonynak, Gyarmati Tibornénak, aki a magyar kultúra lovagja: kedves polgármester asszony, az itteni anyakönyvbe 25-ike van írva! Esperes úr azt mondta, hogy 24-ike, akkor az 24-ike. Nem én mondtam, Kresznerics írta, hogy ez az én születésem napja.

Van bizonytalanság a születési dátum körül. Pápay József nyelvész 1908-ban megjelentetett egy írást: Kresznerics Ferenc születése napja. Tudjuk, hogy Kresznerics nagyon szeretett jegyzetelni, s mindig a pontosság érdekében. Pápay felhívja a figyelmet, hogy az egyik könyvben február 24-ével kapcsolatban ezt a bejegyzést írta be: *hic dies meus natalis est*. Ez az én születésem napja. Ez jobban elfogadható. Ő maga csak jobban tudta, hogy mikor született. Az történhetett, hogy az egyik nap – 24-én – megszületett, kicsit pihent az anya, s másnap elvitték megkeresztelni. A plébános elírhatta: a születés, keresztelés egy napon történt, azt hihette.

Kresznerics hivatására gondolva valószínű, hogy ő pici gyermekkorától fogva tanítónak készült. Édesapja annak a kis falunak a tanítója volt, s végig láthatta a példát. Amikor már olvasgatni kezdett, szótárt is forgatott – édesapjától egy háromnyelvű szótárt kapott –, ami jelezte a későbbi elkötelezettségét a nyelvek iránt – és a tanítás iránt is, tehát hogy nem csak ő maga tudjon, hanem tanít is másokat. Aztán mint nagyon jól tanuló gyermek, hamarosan fölkerült Szombathelyre – grammatikai iskola volt akkor –, s valószínű, megerősödött benne tanárai példáján az elhatározás, hogy nemcsak néptanító lesz, hanem paptanár. *„Cathedram dilexi semper”*, a katedrát mindig szerettem – fordult diákjaihoz 1806-ban, tanév elején, amikor két év kihagyással visszatért a szombathelyi líceumba, mint a matematika tárgy professzora. Ez élt benne végig tanárként, s akkor is, amikor alsósági száműzetésében a félig kész szótár első részét átírta, a másodikat összeállította.

Írásai tele vannak hivatástudattal, szeretettel Isten ügye iránt. Népét, egyházát – a gyerekeket különösen – szerette. Későbbi püspöke, Somogy Lipót jellemezte 1811. február 15-én, amikor a tizenhárom folyamodó közül utolsó helyen terjesztette fel a székeskáptalannak Kresznerics kanonoki kérelmét. Ezeket írta róla: *„Praeter navatam in tradendis praelectionibus operam etiam instrumentorum ad Lycei usus procuratione, complurium adolescentium nobiliorum educatione, edito ad rem literariam promovendam opusculo, susceptisque ad id proprio sumptu itineribus, merita sibi comparavit. Gravis est et sedulus.”* Magyarul: *„Azon kívül, hogy az előadásaira szorgalmasan készült, gondoskodott a Lyceum számára az eszközök beszerzéséről, sok nemes származású gyermeket nevelt, az irodalom terjesztésére könyvet adott ki, saját költségén felvállalva az ezzel*

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 479

járó terheket, mindezekkel érdemeket szerzett magának. Nehéz természetű és szorgalmas." (Dr. Koltai Jenő fordítása)

Nehéz természetű volt valóban, de tanári kiválóságát, rátermettségét, sikerességét bizonyítja, hogy tanítványai közül négyen akadémikusok lettek. Igazi lénye abban a tanévnyitó beszédében nyilvánul meg, amit 1803. szeptember 4-én mondott a gyerekeknek. A rövid, tömör, klasszikus latinsággal íródott programbeszéd így hangzik magyarul:

„Kedves hallgatóim, rövid évnyitó beszédet mondok, hiszen mindent, amit tudni kell, már tudtok, nem szükséges a hosszú beszéd. Ez az én mértékem. Hogy mit kívánok a tanítványaimtól, az elmúlt év tapasztalataiból eléggé ismeritek. Nem ismeretlen dolgokat mondok a nem ismeretlen tanítványaimnak. A Filozófusokhoz szólok: első számomra a tanítványaimnak a tehetsége és jelleme: a becsületes élet, tiszta lelkület, szerénység, szorgalom, tanulékonyság. Az első filozófiai évet befejeztük, kezdődik a második.

Ez az az év, amelytől a hivatás választása, az élet boldogsága függ. Aki ezt az évet sikeresen befejezi, bármilyen élethivatást választ, boldogan, fáradság nélkül elérheti azt. Bízom benne, hogy kész a lelketek arra, hogy ezt a skolasztikus és utolsó filozófiai évet sikeresen befejezzétek: ezért a munkátokat megkétszerezitek, a szorgalmatokat megháromszorozzátok! Hogy ezt a lelkesedést elérjem, részemről semmi sem fog hiányozni! Tíz évet már eltöltöttem a katedrán, egy évtizedet befejeztem. Az én örömöm és koronám, akikkel én dicsekszem: az én jó, becsületes tanítványaim. Nem fájlalom azokat a fáradozásokat és nehézségeket, amelyeket el kellett viselnem.

Most, a 11. évvel új küzdőtér nyílik meg számomra: egy újabb évtized, és hogy mennyire lesz jó, majd az idő fogja igazolni. Használni akarok. A munkától nem vonakodom. Szívesen ízlelgetem a skolasztikus porszemcséket, csakhogy fáradozásaimnak az eredményét, gyümölcsét láthassam! Hogy milyen érzülettel viseltetem a szeretett tanítványaimmal szemben, arról nem kell mit mondanom: szeretem valamennyit, és ha bármelyiküknek segíthetek, semmi okkal azt el nem mulasztom. Akiket azonban akár a tudás, akár az erény, akár a sértetlen tiszta erkölcs másoktól megkülönböztet, én is megkülönböztetem, és ha őket jobban szeretem, tüzesebb érzelemmel karolom fel őket, ki vetheti azt a szememre?*

Maga a dolog természete is azt kívánja meg, hogy akinél nagyobb szorgalmat látunk, azt kiemeljük. Az én jó és szeretett tanítványaimért mindent képes vagyok megtenni, bármit áldozni, bármit elviselni. Tehát ha bárki az erényekben és a tudományokban még jobban előrehalad, szívemhez annál közelebb áll, szoros kötelékkel. Egyedül a lustákra méltatlankodom: nem haragból, hanem szeretetből. Azt szeretném, ha mindnyájatokat szorgalmasnak, becsületesnek látnálak. A hiányzásokat szeretném a legkisebb mértékre levinni. Az elmúlt év tanmenetét követem. A féléves vizsgák rendje is ugyanaz lesz. Így jutalmazom a szorgalmasokat, büntetem a hanyagokat. Nem hiszem, hogy aki ok nélkül hiányzik az óráimról, a vizsgákkal boldogul.

Ezzel a bízó reménnyel kezdjük meg az építészet tudományát! (Dr. Koltai Jenő fordítása)

Az, hogy minden gyereket egyformán szeret, és ha bármelyiküknek segíthet, azt semmi okból el nem mulasztja – a mai fülnek, szemléletnek természetesnek tűnhet, azonban abban a korban igen nagyvonalú felfogás volt. Ti. feudális korban vagyunk; oda jártak a grófi csemeték is. (Ő vizsgáztatta például Széchényi Ferenc két fiát, Pált és Istvánt is

* Szent Márton jelmondata: *Non recuso laborem.* Itt: *Laborem non refugio.*

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 480

Kresznerics Ferenc tanévnyitó beszéde 1803. szeptember 4-én, latin eredetiben.
(A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának tulajdona)

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 481

1808-ban. Vizsgáztak és maturáltak, érettségiztek.) Más tanár esetleg hajlott volna arra, hogy ha valaki grófi családból való, akkor vele elnézőbb, s a kis pórgyereket hamarabb megbünteti, vagy megbuktatja. Nála erről szó sem lehetett. Ebben a felfogásban valahogy a szabadság–egyenlőség–testvériség hármasa fedezhető fel – keresztény értelmezésben. Feletteseivel való viszonya sokkal bonyolultabb, mint gondolnánk; nehéz kérdés. Általában summázva szokták elintézni: ha Szily püspökkel is ellentéte volt, minek foglalkozunk ilyen emberrel?! – Helyére kell tenni a dolgokat!

Kresznerics 1793-ban Zalaegerszegen volt káplán. Akkor még csak három éve volt pap, és Szily már megkérte, hogy az induló líceumba jöjjön be, és legyen a matematika tárgy professzora. Szily előírta, hogy aki tanár, annak le kell doktorálnia. A következő évben bölcseletből le is doktorált Kresznerics. 1795-ben nagyon jó viszonyban voltak még, de hamarosan kezdődtek a bajok, míg aztán '97-ben végleg elmélyült az ellentét. De hát mi történt? Igazában nem is Kresznericsnek volt ellentéte Szilyvel vagy Novák főigazgatóval – látszólag így állt a dolog –, hanem azzal szerzett rossz pontot, hogy Zarka igazgatót próbálta megvédeni. Szily ugyanis megvádolta Zarkát azzal, hogy jozefinista szellemben tanítanak és nevelnek a líceumban, kollégiumban. Hozzáteszem: Szily püspököt nem lehet elmarasztalni azért, hogy miért próbált ő a jozefinizmus ellen szólni. Természetesen Kresznerics sem a jozefinista torzulásokat óhajtotta tömjénezni, elismertetni, hanem az egyetemes testvériséget, jóságot hirdette. Ebből adott jó példát tanárkodása idején is, és ez a lelkület indíthatta arra is, hogy Zarkát megvédje.

Az a véleményem, hogy a kezdetben jól indult eszmeiség lassan, de határozottan eltorzult, és sajnos ez a torzulás mind a mai napig megvan a liberális szemléletben. Az egész a francia forradalommal indult el, és a hármas eszmével, a szabadság, egyenlőség, testvériség alapgondolatából. A szabadságot értelmezhetem krisztusi módon: Krisztus meghozta a bűnből való szabadulást, megváltott bennünket kereszthalála, föltámadása, mennybemenetele által. Nagyobb szabadságot úgyse tudna senki adni, mint az isteni szabadságot. Krisztusban egyenlők vagyunk. El kell olvasni Pál leveleit, hogy nincsen többé zsidó, görög, pogány, hanem mindnyájan testvérek vagyunk Krisztusban. Ez a szabadság, egyenlőség, testvériség tehát értelmezhető és elfogadható keresztény módon. Azonban a francia forradalom idején súlyos torzulást szenvedtek a szép elvek és eszmék. Akkor, amikor a Notre-Dame-ot elfoglalták, és az oltárra egy utcanőt, egy paráznát fektettek, akkor ezzel jelezték, hogy az ember el akar szakadni Istentől, és ő maga akarja megszabni életét. Nyilvánvaló volt a rombolás.

II. Józsefnél is voltak hasonló félresiklások – szerzetesrendek, szemináriumok föloszlatása stb. –, és Szily püspök ezekkel szembesült. Ő germanikus volt; fiatal éveiben, kilenc évig volt a római Germanicum növendéke, és azt a szellemet hozta magával. Hazakerülve, Győrben gróf Zichy Ferenc püspök megtette segédpüspökévé – harminc-egynéhány éves volt akkor –, s fiatalon, 46 éves korában Szombathely első püspöke lett. Természetes, hogy a Rómához fűződő szellemet próbálta továbbvinni. Egyháztörténetből tanultuk, hogy sajnos az akkori püspökök közül mindössze néhányan voltak, akik szembe mertek szállni II. Józseffel. Szily püspök ennek az ellenállásnak egyik vezéralakja volt. A többiek, ha kényszeredetten is, de elfogadták, vagy eltűrték a rendeleteit.

Kresznericsnek nyilvánvalóan nem hitbeli ellentéte volt sem a püspökével, sem az egyházával. A nevelésről való felfogásuk különbözött. Itt ez az érdekes. Amikor védelmébe veszi Zarka igazgatót, a püspöknek írott levelében ilyen gondolatokat fogalmaz meg:

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 482

miért baj az, ha a gyerekeket nemcsak tekintélyelv szerint neveljük, hanem józan megfontolások alapján próbáljuk rávezetni őket az igazságra? Ez a matematikus, fizikus szemlélete. Saját gyakorlatát, tapasztalatát írja le, hiszen matematikát, fizikát tanít a gyerekeknek. Előadja az egyes téziseket, szemléltető eszközökön bemutatja, és lépésről lépésre megérteti velük. (A saját pénzéből szerzett be a líceum számára kb. 70 tárgyat, szemléltető eszközt.) Abban a korban inkább teoretikusan előírják, hogy mi az, amit tudni kell. (Ez lehetett a minta Szily püspöknél is.) Ő azonban inkább empirikus oldalról közelítette meg az oktatási, nevelési dolgokat. Ez nem eretnekség.

A Zarka-ügyben az történt, hogy a püspök elfogadta Novák Krizosztom főigazgatótól a felmentés indokait, s 1797. április vége felé Zarkát fölmentették. Kresznerics levele április 30-án kelt, tehát mire az a püspökhöz került, az ügy lezárult.

A másik két esete is a főigazgatókkal való vitája volt. 1804-ben Rausch főigazgatóval kerül ellentétbe, mert nem adta be a tanmenetet. Minden tanárnak kötelessége lett volna leírni és beadni a tanítási tervet: milyen könyvekből, jegyzetekből, mi szerint tanít stb. Ezt ő nem csinálta meg, s ezért a főigazgató javasolta elbocsátását. Akkor menedéket jelentett az izsákfai származású Medgyesy Somogyi János alkancellár, államtanácsos hívása: József nevű fia Bécsben él, s kéri, hogy legyen a tanítója. Kresznerics először nem meri elfogadni az ajánlatot, mert attól tart, hogy ha kiteszik a katedráról, akkor végképp kikerül. Medgyesy megígérteti az elöljárókkal – mint alkancellárnak volt szava –, hogy visszakerülhet. Két évig Bécsben tanítja a gyermeket, közben múzeumokba jár, kódexeket, régi érméket szerez magának, ősnyomtatványokat vásárol; nagyon gazdag volt ez a két év az ő számára minden szempontból. Utána valóban visszakerülhetett.

1810-ben a harmadik nagy összeütközése van, akkor meg Paitner főigazgatóval. Ez a Paitner nagyon hiú ember lehetett. Minden tanár számára előírta, hogy a jegyzetek fejlécére, legfölül oda kell írni a következő latin mondatot: *Cum auctoritate et consensu superioris studiorum directoris. – A főigazgató tekintélyével és engedélyével.* Kresznerics, aki például hidraulikát is tanított, leírta, lerajzolta a működést stb., erre azt mondta: mit ért ehhez a Paitner… Egyszerűen nem is adta be a jegyzeteit, nyilván nem is írta föl azt a latin mondatot. Ez volt a vád lényege, s az ügy a helytartótanács elé került – az intézte akkor az oktatási ügyeket.

Lassan őröltek a tanács malmai is: 1810-ben Paitner megírta, hogy elég, ezt az engedetlent vigyék innen. A helytartótanács 1811 áprilisában választott a püspöknek – akkor már Somogy Lipót a püspök –; kérték, hogy tényleg mentsék föl. 1812. április elsején, tehát egy év múlva kerül Kresznerics Ságra plébánosnak. Előzőleg Medgyesy Krisztina – akkor ő volt Izsákfa kegyúrnője – járt a püspöknél, s elmondta, hogy Alsóságon van egy üres plébánia; van rá jó ismerőse, s nevezze ki oda. (A kor szokása szerint a kegyúr szolgáltatta – prezentálta – a plébánost, a püspök pedig elfogadta.)

Kresznerics Ferenc, megfosztva a katedrától, száműzetésként élte meg Alsóságra kerülését. Igaz, hogy ez volt a székhely – Izsákfa, Boba és Nemeskocs a filiái –, de nagyon szegényes és lepusztult állapotokat talált a nagy múltú településen, amely valamikor mezőváros volt.

A XIV. század közepén szerepel itt egy Péter nevű plébános, tehát legalább akkortól lakott hely már plébánossal. (A szomszédos Dömölk korábbi.) A török korban elnéptelenedett, majd a reformációval itt is megjelennek az evangélikusok. 1626-tól 1732-ig használják a templomot, illetve a felekezeti háborúskodásban a kor szokásának

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 483

megfelelően hol a katolikusoké, hol az evangélikusoké. 1732-ben jelent meg III. Károly ún. Carolina Resolutiója, ami visszaállította az eredeti állapotokat: amelyik felekezeté volt eredetileg a templom, földbirtok stb., azé legyen újra. Akkor Erdődy László volt a kegyúr, ő hozatta helyre a templomot. Kellett is, mert a török időkben az általános romlás ezt a vidéket sem kímélte, a protestánsoknak pedig annyi jövedelmük nem volt, hogy áldozni tudtak volna rá.

Visszakerült tehát a katolikusokhoz, s attól kezdődően ismerjük név szerint a sági katolikus plébánosokat. A sorban a hatodik Kresznerics Ferenc, a kilencedik *Pálinkás Géza* – tudós pap volt ő is, s a Püspökvárban, illetve a szemináriumban működött korábban –, a tizenkettedik meg én vagyok. *Hárman így kerültünk a központi szolgálatból Alsóságra.* Röviden itt emlékezzünk meg Pálinkás Gézáról, annál is inkább, mert valóban közismert és elismert személyisége volt korának Szombathelyen és Vas megyében. Ennek jele, hogy kitüntetése is volt.

Szombathelyen született 1858-ban. Az életrajzából kitűnik, hogy nagyon fiatalon, harminchat évesen lett a Szombathelyi szeminárium spirituálisa. Előtte két esztendőn keresztül Ausztriában, Sankt Andrä-ben, a jezsuiták noviciátusában tartózkodott, és tanulmányozta a papnevelés ügyét, illetve a müncheni nagyszemináriumban szintén tanulmányokat folytatott. Így került Szombathelyre vissza, és ott volt tizenegy esztendőn keresztül a kispapok spirituálisa, lelki vezetője. Feladata nem volt könnyű: elsősorban ő felelt azért, hogy a teológusok szentelendőként valóban szentelésre bocsáthatók-e vagy sem. Amikor meghalt, igen nagy tisztelettel és kegyelettel szóltak róla; az idősebb papoknak is milyen atyai jó barátja és tanácsadója volt. Amiért most különösképpen megemlékezünk róla, az a könyvtárosi tevékenysége.

Alapjában véve ő tehát spirituálisként működött a szemináriumban, de – mint Géfin rektor úr és mások esetében is előfordult – a püspökök mással is meg szokták bízni a papokat: püspöke, Hidasy Kornél őt a könyvtár vezetésével, s egyúttal a rendezésével bízta meg. Könyvtárunknak igen nagy értékei a kódexek, ősnyomtatványok, de ezek akkor rendezetlenek voltak. Semmi leírás, katalogizálás nem volt róluk. Ezt a munkát Pálinkás Géza végezte el, s ez igen nagy érdeme. Amikor én voltam könyvtáros – és utánam még mások is évtizedekig –, azokból a katalógusokból dolgoztunk, amiket ő készített a kódexekről és az ősnyomtatványokról. Minden egyes könyvről igen részletes leírást adott Pálinkás Géza, ami az ő nagy szaktudását mutatja. Most már, amikor mindent elektronikus módon dolgoznak fel, nem kellenek azok a régi, kötetes leírások, de kiindulásnak nagyon jók voltak.

1895-ben került ki ide Alsóságra plébánosnak; egészen 1918-ban bekövetkezett haláláig, huszonhárom éven keresztül volt itt. Hívei tisztelték, szerették, ezt tudjuk. De püspöke és az egyházi elöljáróság is méltányolta munkáját: tanfelügyelőnek nevezték ki, majd helyettes esperesnek, 1915-ben pedig tiszteletbeli kanonoki címet is kapott.

Visszatérve Kresznericsre: írásaiban találunk olyan elszólásokat, hogy ő nem szerette volna a ságiakat, ami nyilvánvalóan nem az emberekre, a hívekre vonatkozott, hanem az itteni körülményekre. A falusi élettől félt. Tíz éves korában bekerült Szombathelyre, attól fogva városon élt. Városon tanult és tanított, közben utazott Erdélyben és máshol; városi körülményeket ismert meg, de szót tudott érteni az egyszerű emberekkel. Olyannyira, hogy miután ide került, két év múlva, gyűjtésből és a kegyúr adományából, renováltatta a templomát. Stájerországból hívatott mestert, és hozatott fenyőt. A mester

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 484

neve és az évszám – Johann Bauer 1814 – bele van vésve legfölül a gerendába. A torony veszélyessé vált, ki kellett javítani. Százhúsz centivel megemeltette a hajót – ezért néz ki ilyen furcsán a templom: tömzsinek látszik a toronyhoz képest –; a magasítás jól megfigyelhető, ha fölmegyünk a padlásra. – Az, hogy ő 1812-ben idekerült, s egy leromlott plébániát kapott, a templom pedig majdnem összedőlt, s két év alatt ennyi pénzt tudott összeszedni a sikeres felújításhoz, valóban nagyon tiszteletre méltó eredmény.

Nehéz elképzelni, de az adott helyzetben ez érthető: a két év alatt nem nagyon vette kezébe a könyveit. Nem írt, nem olvasott, nem levelezett. A legelső levele az volt, úgy emlékszem, hogy Kazinczynak írt valami nyelvtani vitával kapcsolatban. Lassan-lassan aztán visszatért a szellemi életbe. Egyébként méhészkedett, kertészkedett, s mindenről rajzokat is készített. (Kisdiák kora óta nagyon szeretett rajzolni, később a tankönyveiben is lerajzolta a vízierőművet, egyebet. A Magyar Nemzeti Múzeumban, az Egyetemi Könyvtárban és főleg a Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában őrzik rajzait). Itt, a plébánia kertjében tevékenykedett, s a Ság hegy alatt volt a papföld, értékes, termékeny terület, 1948-ig volt a plébánia tulajdona.

Fönt a hegyen, az északkeleti oldalon, a nagy fa alatti részen volt az akkori szőlő is pincével. Kellett a misebor. Száz évvel ezelőtt Dr. Kiss Lajos esperes (később kanonok, püspöki helynök és pápai prelátus) növelte is a területet; vett hozzá még szőlőt, s így a múlt század első felében több mint 1200 négyszögöl volt összesen. Tanai Ferenc esperes idején meg az én időmben 340 öl volt az egész, ebből 40 öl az út, a többi szőlő. Aztán el kellett adni, mert nem tudtuk megművelni. A Ság heggyel kapcsolatban még említendő, hogy „A Sági Hegységnek Törvényei"-t 1734-ben írásba foglalták, s az eredeti példány a Néprajzi Múzeumban található. Ennek másolatát itt, a plébánián őrizzük, melyet 1828-ban Kresznerics készített gyönyörű kézírással.

Van adatunk arról, hogy Kresznerics Nemeskocsban szeretett volna temetkezni. Pontosabban nem is Kocsban: Boba és Nemeskocs között, a Vadas-Üllési területen volt egy Árpád-kori, a jáki templommal egyidős templom – az ő korában még nem volt rom –, s ezt nagyon szerette. (A dömölki romtemplom talán régebbi.) Egy canonica visitatióban olvasható szép leírása (Visitatio canonica Szilyana, 1781. április 22.): (Alsóséghoz tartozva az 1. filia Izsákfa,) *„a második filiális Kots, a harmadik Baba. Közösen van egy templomuk, a két hely között, a mező közepén, kb. fél óra járásnyira mind a két helytől. Kots a mátertől ¾ óra járásnyira van, Baba 1 órányira. Itt földesurak nincsenek, hanem mind a két hely nemesi. – A templom körül van a temető, nincs megáldva, mind a katolikusok, mind az akatolikusok használatára szolgál, nincs benne kereszt vagy szobor (...) Kots és Baba filiális templomát a régi katolikusok építették, az akatolikusoktól való visszaszerzés után* (1732) *a filiálisok pénzén restaurálták. Mindenszentek tiszteletére épült, akiknek ünnepét minden évben megülik. Meg van áldva, nincs felszentelve, restaurálásra szorul, kőből épült. Régi cserép fedi, tornya nincs, kb. 300 személy befogadására képes. Sekrestye, kápolna, oratórium, kripta vagy stallum nincs, fa kórusa van, kő szószéke, 32 lágy fából készült pad van benne, a kóruson 10, ugyancsak lágy fából. 1 oltára van, tabernákuluma nincs, felszentelve sincs, autentikus oltárkővel bír, szépen díszítik. Minden hónapban a 3. vasárnap van itt szentmise, és még a következő alkalmakkor: pünkösd, úrnapja, karácsony, virágvasárnap, húsvét, és amikor körmenetek szoktak lenni. A templom felszerelése: 1 ezüst, aranyozott kehely, 1 ezüst, aranyozott paténa."* (Dr. Koltai Jenő fordítása). Gyönyörűszép leírás, és érthető, hogy

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 485

Kresznerics szívesen misézett a templomban. Fél évszázaddal később Rómer Flóris bencés professzor és tudós akadémikus még misézett ott, és le is rajzolta. (Pacher Donát: *A bencések története. Celldömölk*). A múlt században vált romossá. Hallottam, hogy az ötvenes években házépítésekhez hordták el a fal, illetve az alap köveit.

Itt van eltemetve a sági temetőben. A hívek nem is engedték volna, hogy az állomáshelyétől távolabb, egy filiális helyre kerüljön, hanem ide. S még egy másik körülmény is lehetetlenné tette, hogy innen elszállítsák máshová temetni. Ugyanis azokban az években – legerősebben 1831-ben – hatalmas kolerajárvány volt az országban, s ezt a környéket sem kerülte el. A települések sokáig gyakorlatilag le voltak zárva; a közlekedés szinte lehetetlen volt. Ekkor például a dömölki evangélikus lelkész, Edvi Illés Pál nem tudott beköltözni a parókiájára; heteken keresztül csak kertek alatt, bujkálva tudott bemenni. (Ő volt a második kemenesaljai, aki a Magyar Tudós Társaság tagja lett; – őt még hárman követték, pár évtizeden belül!) Nem lehet elképzelni, hogy amikor Kresznerics meghal itt a sági plébánián, 1832 januárjában, akkor elviszik Nemeskocsba, hogy ott temessék el.

Kresznerics Ferenc sírja

A négy akadémikus közül, aki tanítványa volt, az egyik Szilasy János – Pesten, a teológián a kateketika professzora, később nagyváradi kanonok – rendezte az egész hagyatékot. Ő írta meg az első részletes élet- és pályarajzot, és ő állíttatta az emlékoszlopot is 1839-ben a sírja fölé. Ez egy derékban kettétört gyertyát ábrázol, amely mégis ég: jeléül annak, hogy Kresznerics szellemét a halál sem tudta kioltani! A temetés idejétől nem sok idő telt el; biztosan tudta, hogy hova temették el.

A sírt a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2007-ben a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította. Ez azt a megtiszteltetést jelenti, hogy a nagy tudós sírját a budapesti országos központban is számon tartják. Bármikor jöhetnek ellenőrizni, illetve tisztelegni emléke előtt. – Nekem kellett a pontos temetői helyrajzi számot a Celldömölki Polgármesteri Hivatal műszaki osztályával közölnöm, és ők értesítettek a fenti tényről.

Kresznericsnek páratlanul nagy és értékes hagyatéka van. Mintegy 40 kötetnyi művet hagyott az utókorra. Végrendeletében a Magyar Tudós Társaságra hagyta az egészet, de az később szétkerült különböző helyekre. Rajzaival kapcsolatban már fölsoroltam ezeket. A kéziratos köteteit, naplóit, levelezését jórészt az Akadémia kézirattárában őrzik, de gazdag anyagot találunk a Nemzeti Múzeumban és az Egyetemi Könyvtárban is. A végrendelet végrehajtója gróf Teleki József, aki az MTA könyvtárának megalapítója és az első vezető-

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 486

je is volt, 4000 aranyforintért megvásárolta a hagyatékot. A pénz a szegény gyerekek taníttatását szolgálta, ugyanúgy, mint Kresznerics alapítványa.

Rendkívül jelentős a hagyaték könyvtárállománya. Ahogy megemlékeztünk róla, a bécsi két év – Medgyesy Somogyi János fiának, Józsefnek a nevelése – nem jelentett nehéz feladatot. A fiú jó tanuló volt, eszes, szorgalmas is, tehát könnyen haladtak. Szabad idejét arra szánhatta, hogy gyarapítsa gyűjteményeit. Vásárlásoknál elsősorban az antikváriumok jöhettek szóba. Több mint kétszáz ősnyomtatványt és hetvenhat kéziratot vásárolt. Értékes pénzgyűjteménye ezerhétszáz darabból állt, amelynek java részét szintén ekkor vásárolta Bécsben, így bővítve a tanári éveiből való gyűjteményét.

A kéziratok közül szeretnék külön megemlékezni az ún. *Leveles Könyv*ről, ami elveszett; megsemmisült vagy valahol fölfedezésre vár. Erről 1914-ben megjelent egy könyv, Márki Sándoré, aki a Szent István Társulat tudományos ülésén fölolvasást tartott – becsülöm azokat, akik végigülték az egész fölolvasást, mert apró betűs nyomtatásban nyolcvan oldalra rúg –; ő ismertette ezt a könyvet és a történetét is. Megemlíti, hogy Vay Sándor szerint 1914-ben a könyv Nagyváradon, Justh Károly tulajdonában van. Ez az utolsó adat; 1914 óta semmit nem tudunk a *Leveles Könyv* sorsáról. Ebbe belejátszhatott a mi szomorú Trianonunk is, amikor Erdély is elkerült tőlünk, és az ottani politikai helyzet sok minden mást sem tett lehetővé, nem azt, hogy pont egy könyv után kutassanak.

Ez a könyv – valójában könyvgyűjtemény, leveles gyűjtemény – 535 levélből áll, három részre osztva. Az első rész 72 levelet tartalmaz, a második 204-et, a harmadik 259-et. Mind a három kötetben vannak egyedi dolgok, ún. unikumok. Az első kötet fő szerzője, tehát aki a legtöbb levelet írta, Sághy Ferenc. Ő egyetemi írnok, majd a budai egyetemi nyomda igazgatója, nyomdafelügyelő volt; minden fontosabb irat az ő kezén ment keresztül. Sok mindenről ír Kresznericsnek, például I. Ferenc császár magyarországi megkoronázásáról. 1792. június 13-án volt a szertartás, s másnap levélben beszámol róla. A második kötet főleg a budai, pesti eseményeket, élményeket tartalmazza különböző szerzőktől. Beszámoló a pesti kőszínház alapításáról, indulásáról, működéséről, stb. Sághy ott volt a Vérmezőn 1795. május 21-én, amikor kivégezték Martinovicsot és társait. Látta a történteket, és a legelső dolgai közé tartozott, hogy másnap erről is tudósítsa Kresznericset. Ami ebben le van írva, az valóban a szemtanú hitelességével íródott. A harmadik kötet inkább Vas megyei vonatkozású. Főleg volt kispapjai, volt növendékei – akár egyháziak, akár civilek –, paptársai írják a leveleket neki, ami jelzi azt, hogy milyen tisztelettel vették körül őt, és bárhová is kerültek, volt tanárukra nagy-nagy szeretettel emlékeztek vissza.

A hagyaték, életmű legfontosabb darabja a *Magyar szótár*, amiért a Tudós Társaság tiszteletbeli tagja lett. Már szombathelyi éveiben, igen fiatalon elkezdte az anyaggyűjtést. Sopronból Pozsonyba átkerülve – a teológia tanulása sem jelentett számára nehézséget – megírta *Magyar nyelvkönyv*ét. Négy részből állt – igazi nyelvtankönyvnek értékelhető –, s ebben körvonalazódik a gyökérelmélet is. A gyűjtés szépen haladt, az anyag folyamatosan bővült, s itt, az alsósági éveiben beérett.

Az első kötet megjelenésénél nagy szerepe volt Zádor-Stettner Györgynek, aki dukai származású ügyvéd volt, majd Vas vármegye alispánja, s a pápai Református Kollégium professzora lett. Igen jó barátságban volt Kresznericcsel. Természetesen nem hitvitákat folytattak egymással, hanem nyelvészeti kérdéseket, problémákat feszegettek és

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 487

oldottak meg. Beszélgetéseikben a könyvkiadás nehézségeit is érintették: ki lesz a szponzora, támogatója? Zádor-Stettner György, mint a megye előkelősége, kérte képviselőtársait, hogy anyagiakban, eszmeiekben támogassák ezt a nemes vállalkozást. Kresznerics ezt az előszóban meleg szavakkal meg is köszöni Zádor-Stettner Györgynek, Vas vármegyének és minden segítő társának.

A másik dukai származású kortársa, akiről szót ejtünk, Dukai Takách Judit költőnő. Inkább szájhagyomány alapján tudjuk – írásos dokumentumot nem ismerek –, hogy ők is nagyon jó viszonyban voltak egymással: az evangélikus vallású költőnő és a sági katolikus esperes. Kresznerics az elmondás, hagyomány szerint többször megfordult a dukai birtokon, a kúriában, és Dukai Takách Judit nemegyszer először őneki mutatta meg a verseit. Ebben én egy kis biztonság-, bizonyosságkeresést is érzek, hiszen fiatal nő volt, majdnem harminc év korkülönbséggel. Kresznerics szinte aggastyánként tekintett önmagára, amikor ide került Alsóságra, kicsit megtörten; mondhatni, atyai jó barátként nézte át elsőként a verseit, hogy azok valóban nyomtatásra készek legyenek. Ugyanakkor, ahogy átnézte a verseket, nem szégyellt ő sem szép költői képeket, kifejezéseket, aforizmákat átvenni, tanulni, amiket minden bizonnyal fölhasznált a prédikációiban, előadásaiban, beszédeiben, írásaiban.

A Szótár teljes címe: *Magyar Szótár gyökérrenddel és deákozattal*. Nem szokványos műről van szó; értékelésénél mélyebben bele kell tekinteni ebbe a szellemi kincsbe. Jelentős nyelvészeti szempontból: az első kötet elején részletes nyelvtani leírást ad, négy pontban összefoglalva: hangtan, szótan, mondattan és szerkezettan. Ez a pozsonyi nyelvtankönyvének a kibővítése, s ebben tisztul le teljes kidolgozottságában az ún. gyökérrend elmélete. Körülbelül nyolcvanezer gyökeret dolgozott fel a magyar nyelvben. Az egyes szavakat nem minden esetben szedi ábécés sorrendbe, hanem a gyökerek szerint. Ahogy a fogasra rárakódnak a különféle holmik fölül, jobbról, balról stb., úgy találjuk meg a szavakat a gyökereknél. Ezzel a módszerrel, a kibontással körülbelül százötvenezer szót dolgoz fel. Szakavatott nyelvészek rámutatnak arra, hogy ez a mű nem etimológiai, nem történeti szótár, hiszen Kresznerics a gyökökkel foglalkozott, azokat bontotta ki, viszont a későbbi nagy vállalkozás, a Czuczor–Fogarasi-féle *Nagyszótár* szerzői az ő nyomdokain haladtak.

A gyökérrenddel kapcsolatban kicsit problémás volt – nála és egyes kortársainál – az a meggyőződés, hogy a magyar nyelv a héberből ered. Ezt bizonyítani nem tudjuk. Észre kell azonban venni, hogy sok-sok hasonlóság van a nyelvi szerkezetben. (Nem az egyszótagúságban; ez a héberre sem áll, és a magyar nyelvben se kivétel nélküli az egyszótagúság: nem egyszer két-, sőt három szótagból álló gyököket is találunk a szótárban.) Amikor a keleti nyelvekről beszéltem, utaltam arra, hogy a héber, az arám és a szír szintén a gyökérrendszerre épül. Hasonló a főnév- és igeragozás, és a birtokos szerkezet felépítése is ugyanaz, mint a magyarban. Héber példa: *ab=apa*. Ha azt akarom kifejezni, hogy apám, apád stb., akkor a héberben *abi, aboh, abah,* stb. – mint a magyarban, a szó mögé kerül a toldalék. A latinban (*meus pater*), németben (*mein Vater*), nem így van. Mindenesetre a nyelvrokonság kutatásában figyelmeztető a szerkezeti hasonlóság.

Még a nyelvtanával kapcsolatban említem meg, hogy amikor Kresznerics meghalt, Vörösmarty a *Tudományos Gyűjtemény*ben nagyon szépen méltatta a tudós papot: ezzel a művével igen nagyot alkotott, mint nyelvész és matematikus zseni. Erre egy példát hozok: a második fejezetben a *Társnevek* körén belül szerepelnek nála a *szám-nevek,* s itt foglal-

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 488

kozik a *-van, -ven* ragokkal. Kimutatja, hogy a tízes számok megnevezésében a *von* különböző alakjai élnek tovább. Mint írja: *„Ez a' ragzás' módja nagy Régiségre mutat, olly régiségre, midőn még az egy ügyű népek VONásokkal számláltak, VONásokkal számadoztak, egy egy Vonás mind a' két kéznek ujjait, az az tizet tévén. Ezen észrevétel világosságot hoz több nyelvekre is. Igy a Németeknél »zig« (ziehen, Zug) Görögöknél »κοντα« (κεντεω, bököm, szúrom) és ebből származott »ginta« a' Deákoknál, nem egyebek, mint a VONásoknak jelentései, és így a' régebbi számlálásnak bizonysági."* S a magyar után hozza sorban a három nyelvből a megfelelő számneveket: *„Negyven. Vierzig. τεσσαρακοντα. Quadraginta."* És így tovább a kilencvenig. *„Magyar negyvenen kezdi a' VONásait, Görög harminczon:τριακοντα, Német, és Deák már a huszon: Zwanzig, viginti."*

Fontos megjegyezni még azt is, hogy minden állítását régebbi és korabeli szerzőkkel igazolja. Homérosztól, a régi szerzőktől kezdve a kortársakig mindenféle szerző szerepel, felekezeti vagy egyéb szempontokra való tekintet nélkül. Továbbá: a nyelvi idézeteket eredeti nyelven hozza. Ezt látjuk a lábjegyzetekben és mindenhol a szótárban. (Természetesen fonetikusan átírt idézetekre gondoljunk; a héber és az arám szavakat nem héber vagy arám betűkkel írja le, bár neki ez sem okozott volna nehézséget). Ez részint nyelvtudását, részint pedig hatalmas olvasottságát mutatja.

Végül kiemelendő még, amit annyira nem szoktak figyelembe venni: Szótárának végén a *helységnevek* jegyzése. Részint nyelvészetileg érdekes, hiszen magyarázza az egyes helységnevek jelentését, tartalmát, másrészt ez irányú érdeklődésével felöleli a történelmi Nagy-Magyarország fontosabb helységeit. Ehhez kapcsolódik még egy függelék is, a *csárdanevek*: mint kutató, író ember, aki mindig jegyzetelt, utazásai során – Erdély felé Aradig jutott; utazott a Felvidékre, Délvidékre, Ausztriáról nem is beszélve – amerre megfordult, érdekelte, hogy azt a kocsmát, vendégvárót, miért úgy hívják, mi a megnevezés magyarázata, története.

A Kresznericcsel foglalkozó írásokban szinte kivétel nélkül szerepel az a tény, hogy ő volt az első az alsópapság köréből, aki akadémiai tag lett. A kinevezés története is érdekes.

1831-ben február 14-től 24-ig ülésezett a Magyar Tudós Társaság. Ennek elnöke volt Toldy Ferenc, titkára Döbrentei Gábor, a bobai evangélikus lelkész fia, a jegyző pedig Vörösmarty Mihály. Gyönyörű gyöngybetűs írással jegyzetelte az ülésszak eseményeit. Az első nap ünnepélyes megnyitás volt, s egyebek; a második nap azt mondták, hogy tizenhat rendes tagja van a Tudós Társaságnak, s válasszanak tizenkét tiszteletbeli tagot. Ez meg is történt; akkor választották be mások mellett a veszprémi és pécsi római katolikus püspököket. A harmadik napon, 16-án – a megemlékező írásokban legtöbbször 15-e szerepel, tévesen – úgy döntöttek, hogy ha már a rendes tagok száma tizenhat, akkor a tiszteletbeli tagoknak a száma is ennyi legyen. Fölsorolták a jelölteket, s ezek között nagyon előkelő helyen szerepelt Pyrker László egri érsek, velencei pátriárka. Mindenki biztosra is vette, hogy ő megkapja az akadémiai tagságot. Akkoriban készült el a gyönyörű, monumentális egri bazilika, s gondolták, ezért biztosan kijár neki. A főpapnak, mint egri érseknek, s mint velencei pátriárkának is, megvolt a javadalma, amiből sokat áldozhatott. Fárasztó volt a szervezés, utánajárás; sok álmatlan éjszakája lehetett. Ez mind dicséretes, viszont Kresznerics egyszerű alsósági papként hosszú, kitartó, fáradságos élet munkájával gyűjtötte össze, amit ismerünk tőle; saját tudását, szorgalmát adta a szótár elkészítéséhez. Inkább ő érdemli meg az akadémiai tagságot. Ezt meg is kapta február 16-án, amiről értesítették. Nagy öröme volt, s alig várta könyvének megjelenését.

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 489

A kinevezéssel nyilvánvalóan pénz is járt: 200 aranyforintot kapott, amit Kresznerics letétbe helyezett azzal a kikötéssel, hogy a kamataiból a szegény sorsú gyerekeket taníttassák – elsősorban a Szombathelyi Egyházmegyéből az erre érdemes gyerekeket. Az év végén, karácsony másnapján – akkor még az a nap nem volt ünnep – értesítették levélben, hogy megjelent a könyve, a szótár első kötete. Ő azzal nyugtázta az öröm-

A Kresznerics-féle Mária-oltár az alsósági templomban

teli eseményt, hogy a *nagy aggságnak* vége, megjelent az első kötet. A második nyomdában van, hamarosan követni fogja az elsőt. – Ő akkor már hatvanhat éves volt, betegeskedett; kemény tél is lehetett januárban. Nem tudjuk, mi volt halálának az oka, ami január 18-án következett be. Az anyakönyvben nincs más bejegyzés, csak az, hogy itt meghalt és eltemették.

A korábbiakban már utaltunk Kresznerics „elszólásaira", amelyekből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy ő nem szerette a ságiakat. De nem. Több jelét is adta annak, hogy szerette híveit. Az egyik a Kresznerics-harang. A templom renoválása évében öntette, és ajándékba adta a ságiaknak. (Az 1924-ben öntött nagyharang mellett „lakik", fönt a toronyban.) A világháborús veszélytől megmenekült, 120 kg súlyú. Körben olvasható a felirata: *'ANNO 1814 ME FUDIT SABARIAE ANDREAS HELLER PRO ECCLESIA OPPIDI SAGH SUB PAROCHO LOCI FRANCISCO KRESZNERICS.* (Az 1814. évben öntött engem Szombathelyen Heller András Ságh mezőváros temploma részére, amikor a plébános Kresznerics Ferenc volt.) – A másik jele szeretetének Kresznerics Mária-oltára. Ennek

KapillerFerenc_Vasi Szemle 8/4/11 12:35 PM Page 490

oltárképe Anton Erntl, kiváló soproni festőművésztől származó másolat. Úgy tudjuk, hogy az eredetije – *Madonna a Kisjézussal* – a bécsi kapucinusok templomában van. A Medgyesy Somogyi családtól kapta egyszer ajándékba. Az ő lelki nagyságára, hívei iránti szeretetére és a temploma iránti ragaszkodására mutat, hogy bekereteztetve, nem szobája falára akasztotta a maga gyönyörűségére, hanem az egésznek egy csodálatosan szép barokk foglalatú mellékoltárt csináltatott, pazar díszítésekkel, barokk kis angyalkákkal, gyertyatartókkal. Hogy hol állott eredetileg ez a mellékoltár, nem tudjuk; 1935-ig templomunk egyhajós volt. Lehet, hogy a főoltár mellett helyezte el valahol. 1935–36-ban kibővült a templom, oldalhajókat kapott, s hogy ne maradjanak üresen, a baloldali hajóba került a keresztelő kút – ott volt a kegyúr stalluma is –, jobboldalt kapott helyet a Mária-oltár, mögötte pedig a sekrestye. Így valóban szimmetrikusan épült ki a templom a bővítéssel.

Kresznerics Mária-oltára azóta a templom dísze és az egyházközség büszkesége.

*

Idén volt 180 esztendeje annak, hogy Kresznerics Ferenc a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagjává vált, jövőre pedig 200 esztendeje lesz, hogy Alsóságra került plébánosnak. Szintén jövőre lesz a halálának 180. évfordulója. E méltatás legyen főhajtás és tisztelgés tiszteletre méltó és szellemiségében ma is kisugárzó egyéniségének!

Celldömölk/Alsóság – Lukácsháza, 2011.